

ترجمه انگلیسی این مقاله با عنوان

Reviewing the Evolution of Physical Foundations of Privacy Concept in Iranian Residence Centers

در همین شماره به چاپ رسیده است.

تحول بنیان‌های کالبدی حریم و خلوت در مراکز اقامتی ایرانی*

مه‌جبین کمالی‌نژاد^۱، مرجان امجد^{۲**}

۱. دانشجوی مقطع کارشناسی ارشد مهندسی معماری، مرکز تحقیقات گردشگری معماری و شهرسازی، واحد اصفهان (خوراسگان)، دانشگاه آزاد اسلامی، اصفهان، ایران.
۲. استادیار گروه معماری، مرکز تحقیقات گردشگری معماری و شهرسازی، واحد اصفهان (خوراسگان)، دانشگاه آزاد اسلامی، اصفهان، ایران.

تاریخ معماری

مقاله تخصصی

چکیده:

بازخوانی مفاهیم معماری گذشته از راهکارهای حفظ اصول بنیادین معماری اصیل ایرانی فراموش شده و رفع کمبودهای حاصل از این فراموشی است. حریم و خلوت از اصول معماری ایرانی است که نیازهای انسانی از جمله امنیت، درونگرایی و تعریفی در خصوص فضای شخصی و قلمرو را معنا می‌بخشد. فضاهای اقامت موقت فضاهای اجتماعی هستند که با طراحی مناسب، باعث تجربه فردی خاطره‌انگیز و زمینه‌ساز اتفاقات و برخوردهای مناسب انسانی، روانی، اجتماعی، فرهنگی خواهند شد. هدف این پژوهش بازشناسی و خوانش زمانمند عوامل مؤثر بر تحول کالبدی حریم و خلوت در مراکز اقامت ایرانی است. چرا که مفاهیم ذکر شده با فرهنگ ایرانی عجین شده و تغییرات الگوی اقامتگاه‌ها در سال‌های اخیر باعث کمرنگ شدن و گاهی حذف این مفاهیم از کالبد معماری بناها شده است. روش تحقیق موردی و توصیفی - تحلیلی است، اطلاعات حاصله از طریق مقایسه و تفسیر، مورد بررسی قرار گرفته است. یافته‌ها نشان داد که اصول حفظ حریم و خلوت در بناهای اقامتی، در طی زمان دچار تغییراتی ناشی از تحولات اجتماعی، اقتصادی و مذهبی مؤثر بر کالبد معماری هر دوره شده است. شناخت اصول کالبدی حریم و خلوت مراکز اقامتی معاصر نشان داد که ایجاد فضاهای بینابین و سلسله مراتب کالبدی، طراحی مرزهای فضایی و عرصه‌بندی فضا و در نتیجه شرایط مطلوب کالبدی در جهت تامین حریم دسترسی، بصری و صوتی و نهایتاً دستیابی به حریم روانی مؤثر است.

تاریخ دریافت:

۱۴۰۳/۵/۶

تاریخ بازنگری:

۱۴۰۳/۷/۲

تاریخ پذیرش:

۱۴۰۳/۷/۲۸

تاریخ انتشار:

۱۴۰۳/۳/۱

واژگان کلیدی:

مراکز اقامتی،

حریم و خلوت،

سلسله‌مراتب،

فضای بینابینی،

حریم روانی.

* این مقاله مستخرج از پایان‌نامه کارشناسی ارشد نویسنده اول با عنوان "طراحی هتل با رویکرد حفظ حریم و خلوت فضاهای اقامتی در شهر اصفهان" به راهنمایی نویسنده دوم در دانشکده معماری دانشگاه آزاد اسلامی اصفهان (خوراسگان) است.

**

نویسنده مسئول : +989133172513, marjanamjad74@gmail.com

مقدمه

هتل، مسافرخانه و فضاهای اقامت موقت فضاهای اجتماعی هستند که در آن‌ها برخوردهای اجتماعی و روابط فرهنگی ممکن می‌شود. فضای اقامتی با طراحی مناسب، باعث تجربه فردی خاطره‌انگیز و زمینه‌ساز اتفاقات و برخوردهای مناسب انسانی، روانی، اجتماعی، فرهنگی خواهد شد. به این ترتیب فضای اقامتی اهمیتی ویژه می‌یابد که می‌تواند ایجاد حس تعلق به مکان را تسهیل کند و در نتیجه باعث حس امنیت و اطمینان شود.

ایران به سبب شرایط خاص جغرافیایی، فرهنگی و سیاسی منطقه از دیرباز مورد توجه سیاحان و مسافران بوده و همین مهم سبب شده تا در ساخت مجموعه‌های اقامتی پیشینه‌ای پررنگ داشته و در این رشته سرآمد باشد و به تدریج پیشرفت‌های بسیاری در ساخت این گونه بناها داشته است (نوری و قربانی پارام، ۱۳۹۶). فراهم کردن امکانات اقامتی که صنعت هتل‌داری را به وجود می‌آورد، شامل تسهیلاتی است که یکی از بخش‌های پویای گردشگری را تشکیل می‌دهد. از آنجا که این‌گونه تسهیلات عامل مؤثری برای تقویت گردشگری محسوب می‌گردد، اهمیت دادن به آن‌ها باید مورد توجه قرار گیرد (تقوایی و اکبری، ۱۳۸۸: ۲۱۸). از دغدغه‌های بزرگ طراحان همواره رابطه انسان و محیط اطراف است. این وظیفه معماران است که نسبت به مسائل رفتاری مخاطبان خود آگاه باشند تا معماری آن‌ها آثار سوئی در روح و روان کاربران فضا بر جای نگذارد (بابا زاده، طوفان و جمالی، ۱۳۹۸: ۶۹). همواره رابطه بین فضاهای درونی و بیرونی، ذهن طراحان را به خود مشغول داشته‌است. حفظ حریم در سازماندهی فضاها سبب ارتقای احساس رضایت افراد از فضاهای اقامتی است به طوری که در بخش‌های خصوصی، مجتمع‌های اقامتی که مسافران را از دیده‌شدن، شنیده‌شدن ناخواسته، نفوذ سر و صدا و نفوذ آلودگی‌های بویایی و دسترسی‌های نابجا حفظ کند و در عین حال باعث شود که با حضور در فضای اقامتی به امنیت و آرامش دست یابند. آموزه اخلاقی اسلامی حریم، با توجه خاص به آن در قرآن و احادیث، مسئله‌ای قابل پیگیری است که از دیرباز در مسکن اسلامی و ایرانی رعایت شده‌است و در زمان معاصر در حال فراموشی است، اما این مفهوم محتمل یک خصیصه فرهنگی موجود در نهاد مسلمانان است (محتشم و

حمزه نژاد، ۱۳۹۴). انسان در هر فضا و کالبدی که سکونت گزیند، خواه ناخواه نیازمند شکل‌گیری عرصه‌های محرم، مصون، امن و آرام است. فضایی را می‌توان فضای محرم دانست که از نظر کالبدی برای استفاده‌کننده دارای حریم، مصونیت و امنیت بوده و کیفیت فضایی آن به گونه‌ای باشد که آرامش و آسایش فرد را تأمین نماید؛ زیرا خانه و خانواده در اسلام حدود و حریمی دارد که باید رعایت شود و مورد تعدی و مرزشکنی قرار نگیرد (حسینی جواد و نیک فال‌آذر، ۲۰۱۵).

تحولات پدیدآمده در ابعاد حریم بناهای اقامتی، در طی چند دوره تاریخی که در این پژوهش مورد بررسی قرار گرفت، می‌تواند در عرصه‌های تحقیق و طراحی برای معماران راهگشا بوده و برای رسیدن به الگوی مطلوب و متناسب با نیازهای انسان کمک‌کننده باشد در این راستا پژوهش در پی یافتن پاسخ به این سوال است که سیر تحول کالبدی حفظ حریم و خلوت بناهای اقامتی در طی زمان تحت تأثیر چه عواملی بوده است؟

پیشینه پژوهش

نظری (۱۳۸۶) در مقاله‌ای با عنوان «مروری بر انواع مسافرخانه در تاریخ معماری ایران» به مطالعه مسافرخانه‌ها از نظر کیفی و کمی در اشکال متنوع و فارغ از تشابه‌ها و تفاوت‌های فرهنگی جوامع پرداخته است. اژدري (۱۳۹۵) در مقاله «از کاروانسرا تا هتل، حلقه گم شده آموزش طراحی معماری ایران» سعی دارد با توجه به سیر تکامل اقامتگاه‌های موقت در ایران کهن به معیارهای طراحی معماری گذشته دست یابد. وی اشاره دارد که اگر چه قدمت اقامتگاه‌های موقت در ایران به ۳۵۰۰ سال می‌رسد، بیشتر پروژه‌های برگرفته از سبک‌ها و معماری غربی بوده و علت آن توجه کم به پیشینه معماری در ایران و مدون نبودن استانداردهای هتل سازی ایرانی است. بابا زاده و همکاران (۱۳۹۸) در مقاله‌ای با عنوان «ارتقای بنیان‌های نظری مفهوم حریم در مسکن معاصر از منظر روانشناسی محیطی» اشاره دارد که نمود معماری شاخص‌های عرصه‌بندی فضایی، مرز فضایی، فضای بینابین، سلسله‌مراتب و عمق فضایی در پاسخ به نیازهای انسانی، شامل ایمنی، احترام، درونگرایی و قلمروپایی خلاصه می‌شود. محمودی و پورفرج (۱۴۰۰) در مقاله‌ای تحت عنوان «تبیین مؤلفه‌ها و شاخص‌های طراحی هتل مطابق با شریعت» ویژگی‌های

به صورت هدفمند، در دسترس و به صورت غیرتصادفی انتخاب شد. در تحلیل اطلاعات حاصله از طریق مقایسه و تفسیر، مواردی همچون حریم دسترسی، بصری و صوتی مورد بررسی قرار گرفت. در نتیجه مقایسه، تفسیر و تحلیل داده‌های دسته‌بندی شده، چگونگی تغییر و تحول حفظ حریم و خلوت اقامتگاه‌ها در طی چند دوره تاریخی به منظور الگو گرفتن در طراحی، مورد بررسی قرار گرفت.

مبانی نظری

• خلوت

خلوت مدیریت بر تبادل اطلاعات در تعامل فرد با دیگران است. بدین ترتیب خلوت جویی فرایندی دو طرفه و مستلزم نظارت بر بروندها و درون دادهاست. به بیان دیگر نظارت بر مرزها از یک سو شامل نظارت بر داده‌هایی است که فرد از بیرون می‌گیرد و از سوی دیگر شامل نظارت بر داده‌هایی است که به دیگران می‌دهد تا دیگران را به بخشی از محیط روانی خود بدل کند (آلمن، ۱۳۸۲: ۹). وستین معتقد است «خلوت باعث تأمین استقلال فردی و کمک به خودارزیابی می‌شود و از این طریق ارتباطات را محدود نموده و از آن‌ها محافظت می‌کند» (لنگ، ۱۳۹۴، ص ۱۶۶). بنابراین، خلوت از جهت رابطه فرد و گروه و جامعه‌ای که در آن زندگی می‌کند، دارای اهمیت است. برخی اوقات شخص و گروه به «بودن در کنار سایرین» و برخی اوقات نیز «به جدا ماندن از بقیه» نیاز دارند (مجتبوی و اسدی، ۱۴۰۰، ص ۱۱۴).

• حریم و انواع آن

حریم یک اصطلاح مفهومی گسترده در ارتباط با جنبه‌های مختلف از زندگی مان است. حریم در لغت عرب از ریشه "حرم" است و به معنای منع و تشدید آمده است (ابن فارس، ۱۳۶۲: ۱۸). واژه حریم مترادف منع است و تعرض به آن ممنوع است. حریم در مابین خصوصی‌ترین خلوت ساکنین تا عمومی‌ترین تجمع ساکنین در خانه به صورت فضای مابین و شکل‌دهنده مراتب فضایی است (ریسی، ۱۳۹۹، ص ۲۲). بسیاری از نیازهای انسانی در ارتباط با حریم شکل می‌گیرد. بر اساس مطالعات مازلو سلسله مراتبی از نیازها از قوی‌ترین تا ضعیف‌ترین مطرح است. بر اساس این طبقه‌بندی سومین سطح نیاز انسان نیازهای ایمنی و سطح چهارم نیاز به احترام و منزلت اجتماعی است. این طبقه‌بندی برای تفکر طراحی

هتل‌های اسلامی را در چهار مؤلفه که عبارتند از: ۱. تفکیک جنسی در امکانات تفریحی، ۲. ایمنی و امنیت اخلاقی، ۳. فضای محرمیت و ۴. طراحی و معماری اسلامی مورد مطالعه قرار دادند. مبینی‌پور (۱۴۰۱) در مقاله‌ای با عنوان «واکاوی تأثیر اندیشه‌های اسلام بر تعیین حریم فضایی معماری» در ارتباط با ضرورت حفظ حریم فضایی در معماری بیان می‌کند که حذف حریم در شهرها و بناها باعث پدیدآمدن مشکلاتی از لحاظ کالبدی، جامعه‌شناسی شهری و نوعی قطع ارتباط بین فضاها می‌شود. در نتیجه حس تعلق به مکان تضعیف می‌شود و شأن افراد رعایت نشده و سنت‌های اسلامی و بسترهای فرهنگی ایرانی - اسلامی نادیده گرفته می‌شود. زیتون (۲۰۱۴) در مقاله‌ای تحت عنوان «تأثیر فرهنگ و دین بر حریم خصوصی بصری» به بررسی تأثیر فرهنگ و مذهب بر مفهوم حریم خصوصی بصری، تنظیم آن و ویژگی‌های طراحی مسکن مؤثر بر حریم خصوصی بصری خانواده‌های مسلمان مالایی ساکن در خانه‌های تراس‌دار در مالزی می‌پردازد. یافته‌ها نشان می‌دهد که تغییرات در وضعیت زندگی در منطقه شهری، پارادایم جدیدی در فرهنگ - مسکن ایجاد کرده‌است و عدم توجه به حریم بصری در طراحی مسکن، مفهوم حریم خصوصی بصری و مقررات آن تحت تأثیر فرهنگ مالایی و اسلام را به عنوان یک سبک زندگی دچار اختلال کرده‌است. اگر چه مفاهیم حریم و خلوت در مسکن ایرانی همواره مورد توجه پژوهشگران بوده‌است، تلاش پژوهشگر در این مقاله بر مطالعه مفهوم حریم و خلوت با اقتباس از فرهنگ جدید و رایج در طراحی اقامتگاه‌ها است که تا کنون تحقیقی با این محتوا صورت نگرفته‌است.

روش پژوهش

مطالعه از نظر هدف توسعه‌ای و کاربردی با ماهیت داده‌های کیفی است. روش تحقیق پژوهش موردی و توصیفی - تحلیلی است. گردآوری اطلاعات با شیوه‌ی اسنادی با استفاده از منابعی چون، مقالات علمی، کتاب‌ها و شبکه‌های اطلاع‌رسانی انجام شده‌است. همچنین از نقشه‌های معماری و تصاویر بنا که اطلاعات کالبدی در رابطه با موضوع پژوهش در اختیار پژوهشگر قرار می‌دهند، بهره‌برداری شد. در این پژوهش جهت بررسی و تحلیل سیر تحول حریم و خلوت در بناهای اقامتی، ده نمونه از بناهای اقامتی به ترتیب از دوره ساسانیان تاکنون،

مزاحمتی برای آن‌ها ایجاد نشود (گروتز، ۱۳۹۳: ۱۷۹). برای ایجاد حس حریم روانی، حفظ حریم بصری، دسترسی و صوتی لازم است (شکل شماره ۱) (بابازاده اسکویی، طوفان و جمالی، ۱۳۹۸: ۶۹). با مشاهده عناصر شود و در قسمت‌های مختلف بنا رعایت شده باشد (کاکایی، مضطرزاده، ۱۴۰۰: ۱۸۰). سلسله مراتب به دو امر مهم پاسخگوست: یکی کسب تدریجی شایستگی‌ها و بایستگی‌ها و دیگر این‌که شرایط باید به گونه‌ای باشد که انسان یک‌ه خورد و ضربه نامطلوب روانی و روحی بر او وارد نشود (طیسی و فاضل نسب، ۱۳۹۱). کاربرد اصل سلسله مراتب فضایی در معماری سنتی ما، سبب شکل‌گیری چنان ساختارهای کالبدی فضایی گشته‌است که مهم‌ترین ثمره آن محرمیت و شکل‌گیری حریم‌های فضایی و تفکیک قلمروهای متفاوت با وجود پیوستگی فضایی است که اردلان از آن تحت عنوان "سلسله مراتب هم‌بندی‌های فضایی" نام می‌برد (اردلان، ۱۳۸۰).

• فضای بینابینی

فضای بینابینی بیان‌کننده اصل سلسله مراتب فضایی در فضاهای اقامتی و عامل اتصال عرصه خصوصی و عمومی، بسیار مورد توجه و اهمیت است. این عرصه زندگی خصوصی را از چشمان خیره عموم محافظت می‌کند و عناصر مخرب را از عرصه عمومی دور می‌سازد. به عبارتی دو قلمرو عمومی و خصوصی را از یکدیگر جدا می‌کند و واضح‌ترین تجلی فضایی تمایز در زندگی اجتماعی است (نصر، ۱۳۹۴). یکی از اصلی‌ترین وظایف فضای بینابین کنترل قلمرو و مالکیت می‌باشد. فضای بینابین با هدف اتصال و ارتباط و دارا بودن مفاهیم و معانی متعدد، علاوه بر آنکه به فرایند شکل دادن فضاهای اطراف کمک می‌نماید، باعث به وجود آمدن تعاملات و ارتباطات می‌شود (یعقوبی، ۱۳۹۳). فضای بینابین علاوه بر ایجاد واسطه‌ای بین دو مکان، معرف کاربران خاص است که مجاز به ورود هستند. فضای بینابین به عنوان عرصه سوم نقشی را ایفا می‌کند که کیفیت دو عرصه کناری وابسته به آن است. برای آنکه این نقش به بهترین نحو اجرا شود باید بداند که در دو عرصه چه اتفاقاتی می‌افتد و چه قلمروی فضایی را شکل می‌دهد (نصر اصفهانی، ۱۳۹۴).

• سیر تحول مراکز اقامتی

گسترش کاروانسراهای ایران، شکل یابی و توسعه آن‌ها در

دوره‌های مختلف بستگی به وضعیت اجتماعی، اقتصادی و مذهبی و ... داشته است. پیدایش کاروانسراها به دوره هخامنشیان باز می‌گردد، و شکوفایی کاروانسراهای ایران مربوط به دوره صفویه است. در این دوره رونق تجاری-اقتصادی، سبب استقرار کاروان سراهای شهری و برون شهری بسیاری در ایران شد. اما از اوایل قرن بیستم و با اختراع وسیله نقلیه موتوری، دیگر پاسخگوی نیازهای امروز نبودند و این فضاها از رونق افتادند (مسعود، گوهری، ۱۳۹۳). با تابعیت معماران ایرانی از آنچه سبک مدرن خوانده می‌شد، روح معماری که با سنن و فرهنگ و سلیقه روح نواز ایرانی آمیخته بود به حاشیه رانده شد. معماری بناهای جدید که خصوصاً خاستگاه غربی دارند، از ایرانی سازی بناها دریغ کرده، به جنبه اسکان موقت سیاحان در مکانی صرفاً راحت و زیبا اهمیت داده شد و به دلیل نداشتن روح معماری در ضوابط طراحی، آسایش ذهنی مسافران مورد توجه قرار نگرفت (نوری، قربانی پارام، ۱۳۹۷: ۶).

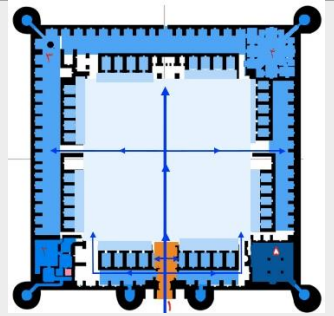
مطالعات و بررسی‌ها: بررسی مفاهیم خلوت و

حریم در مراکز اقامتی

• پیش از اسلام:

سابقه کاروانسراها در ایران به دوره هخامنشی یعنی بیش از دو هزار و پانصد سال قبل می‌رسد که بنا بر نوشته هروودوت کوروش دستور داده بود برای مسافران توقفگاه‌هایی کنار شاهراههای سراسر کشور برپا کنند که آثاری از این بناها به جای نمانده است (قبادیان، ۱۳۹۰). در دوران اشکانیان کاروانسراهای زیادی در مسیر راه ابریشم ساخته شدند که به "چاپارخانه" شهرت داشتند. در این دوره به دلیل تغییر مداوم پایتخت‌های پادشاهان دوره اشکانی، وضع راه‌ها و به تبع آن، تأسیسات اقامتی و رفاهی بهبود یافت (طباطبائی، ۱۳۸۸: ۵۲). در توسعه و معماری کاروانسراهای پیش از اسلام عصر ساسانی را باید یکی از ادوار مهم دانست در این دوره به علت اقتصاد وسیع و گسترده اهمیت بسیاری به ایجاد راه‌ها و همچنین امنیت به عمل می‌آمد و در نتیجه کاروانسراهای بسیار در مسیر جاده‌ها و گذرهای اصلی بنامی‌گردید. به این ترتیب می‌توان پنداشت که کاروانسراهای پیش از اسلام تابع شیوه معماری زمان بوده‌است که معمولاً شامل ایجاد باره‌بنده و اتاق‌هایی است که پیرامون حیاط محصور، ساخته می‌شده است (عیانی،

جدول شماره ۱) بررسی مفاهیم حریم و خلوت در کاروانسرای دیرگچین.

ردیف	کاروانسرای دیرگچین (ساسانیان)
۱ هشتی به عنوان نخستین لایه عنصر محرمیت عمومی - معماری کاروانسرا به صورت مربع و چهارایوانی و حیاط مرکزی و سلسله مراتب ورود به این کاروانسرا به صورت تدریجی - هر حجره، ایوانی کوچک دارد در پشت اتاق‌های هر ضلع، اصطبل‌هایی قرار دارند که به شکل دالانی دراز با طاق‌های ضربی برای حفاظت بازرگانان از کالاهایشان ساخته شده‌اند - چهار برج گرد در گوشه‌ها و دو برج با قاعده نیم‌بیضی در دو سوی سردر اصلی کاروانسرا با ارتفاع بلند برای حفظ امنیت کاروانسرا در گوشه‌ی سمت چپ ضلع جنوبی، حمام قرار گرفته‌است و دارای حریم بصری است - ایجاد مطبخ به دور از اتاق‌های پذیرایی	حریم و خلوت در پلان
۲ هر حجره، ایوانی کوچک دارد - در این کاروانسرا که متعلق به قبل از اسلام است اتاق‌ها در نداشتند بنابراین در یک کاروان معمولاً زنان درون اتاق‌ها جای می‌گرفته‌اند و پرده‌ای در برابر ایوانچه آویزان می‌کردند از عوامل عدم محرمیت در این کاروانسراست - چهار برج گرد در گوشه‌ها و دو برج با قاعده نیم‌بیضی در دو سوی سردر اصلی کاروانسرا با ارتفاع بلند برای حفظ امنیت کاروانسرا یک شبستان مستقل با حیاطی هشت‌ضلعی در گوشه کاروانسرا وجود دارد این ساختمان با طراحی ویژه و تجهیزات کامل، اعیانی‌ترین بخش کاروانسراست و محل سکونت افراد سلطنتی و عالی‌رتبه بوده‌است	حریم و خلوت در نما و مقطع

باعث پدید آمدن تحولات چشمگیری در احداث کاروانسراها شدند (اژدری، ۱۳۹۵).

دوران صفوی: در دوره صفوی (دوران طلایی در ساخت کاروانسرا) طرح معماری کاروانسراها متنوع گردید و علاوه بر کاروانسراهای چهار ایوانی انواع کاروانسراها طبق موقعیت جغرافیایی و مکانی احداث گردید. در دوره‌های زندیه و افشاریه و اوایل قاجاریه احداث کاروانسراها به شیوه گذشته ادامه پیدا کرد. از نظر طرح و نقش کاروانسراهای دوره یاد شده عموماً از نوع چهار ایوانی بوده و از لحاظ مصالح ساختمانی نیز آجر و کاشی و سنگ بیشتر مورد استفاده بوده‌اند (عیانی، رحمانی قصیه و ذاکریان، ۱۳۹۷).

الف) کاروانسرای مادرشاه شاهین‌شهر

کاروانسرای مادرشاه یا کاروانسرای مورچه‌خورت در زمان سلطنت شاه حسین صفوی ساخته شد و در شهرستان

قصیه، ذاکریان، ۱۳۹۷).

الف) کاروانسرای دیرگچین

کاروانسرای دیرگچین، یکی از بزرگ‌ترین کاروانسراهای ایران، در مرکز پارک ملی کویر واقع شده‌است. ویژگی‌های منحصر به فرد این کاروانسرا باعث شده آن را «مادر کاروانسراهای ایران» بنامند. ساختمان دیرگچین یا دیرالجص از پیش از اسلام به‌جا مانده و آثار معماری پارتی (زمان ساسانیان) را در بردارد (پیرنیا، ۱۳۹۶: ۳۱۲).

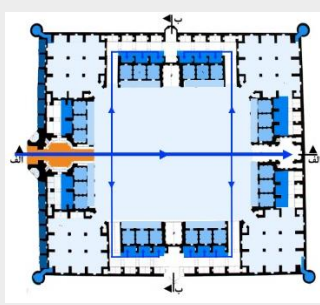
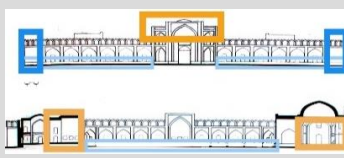
• دوران اسلامی:

در دوران اولیه به قدرت رسیدن اعراب، به دلیل کاهش رونق بازرگانی، راه سازی و ساختمان‌های وابسته به آن به دست فراموشی سپرده شدند که این امر منجر به کاهش اعتبار رباط‌ها و کاروانسراها، در این دوران شد. سلسله‌های ایجاد شده در اوایل دوران اسلامی در ایران، با احداث بناهای عام المنفعه

جدول شماره ۲) بررسی مفاهیم حریم و خلوت در کاروانسرای مادرشاه.

کاروانسرای مادرشاه (صفوی)

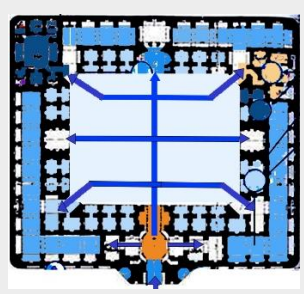
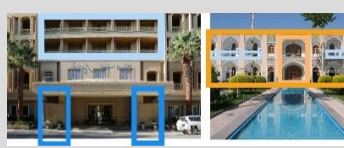
ردیف

- هشتی: به عنوان نخستین لایه حریم عمومی - طراحی چهار ایوانی و حیاط مرکزی و درونگرایی به عنوان عنصر اصلی حریم - هر حجره ایوانچه‌ای مخصوص به خود دارد - سلسله مراتب ورود به حجره‌ها به صورت غیرمستقیم و تدریجی (در طبقه همکف به ترتیب از: مهتابی، ایوانچه، درگاه، حجره‌ها و در نهایت پستو) - در طرفین هشتی، ورودی‌های دو اتاق نگهبانان کاروانسرا تعبیه شده برای حفظ امنیت و حریم - وجود راه از حجره‌های کاروانسرا به دالان (فضای بینابین) و همچنین لایه‌بندی و سلسله مراتب تدریجی موجب حفظ حریم شنیداری اتاق‌های خصوصی می‌شده است - راهی باریک بین دیوار غربی کاروانسرا و مدرسه چهارباغ همچون فیلتر برای کشیک نگهبانان دروازه ورودی از کاروانسرا		۱ حریم و خلوت در پلان
- هر ایوانچه حجره‌ای در پشت خود دارد - در طرفین هشتی، ورودی‌های دو اتاق نگهبانان کاروانسرا تعبیه شده برای حفظ امنیت و حریم - اشراف غرفه‌ها در طبقه بالای شاه‌نشین به بخش میانی تالار و ایوان مقابل آن - استفاده از بازشوهای بسیار اندک و کوچک در این کاروانسرا		۲ حریم و خلوت در نما و مقطع

جدول شماره ۳) بررسی مفاهیم حریم و خلوت در هتل عباسی.

هتل عباسی (صفوی، پهلوی)

ردیف

- هشتی: به عنوان نخستین لایه حریم عمومی - طراحی چهار ایوانی و حیاط مرکزی و درونگرایی به عنوان عناصر اصلی حریم - ایجاد ایوانچه‌های جداگانه برای حجره‌ها - ورود به فضای هتل به صورت غیرمستقیم و فرایند تدریجی برای حفظ حریم حجره‌ها و لایه‌بندی موجب حفظ حریم شنیداری اتاق‌های خصوصی می‌شده است - وجود پاسدارخانه هم در قسمت ورودی و هم در حیاط اصلی برای کشیک نگهبانان از کاروانسرا برای تامین امنیت و حفظ حریم - ایجاد حیاط اندرونی برای حفظ حریم و ایجاد حریم شنیداری - جانمایی مطبخ به دور از اتاق‌های پذیرایی و در کنار حیاط اندرونی هم برای فیلتر هوا و هم برای حفظ حریم زنان مطبخ		۱ حریم و خلوت در پلان
- هر ایوانچه حجره‌ای در پشت خود دارد - وجود پاسدارخانه در قسمت ورودی برای کشیک نگهبانان از کاروانسرا برای تامین امنیت و حفظ حریم - حجره‌های کاروانسرای عباسی به صورت دو طبقه - استفاده از درب و پنجره‌های مشبک که علاوه بر روشنایی اصل حریم را حفظ می‌کردند		۲ حریم و خلوت در نما و مقطع

هیئت مرکزی و دو ضلع قرینه بوده که در گوشه‌ها کمی بالارفته‌اند. این هتل دارای ۲۵ اتاق و یک سالن نمایش ۶۰۰ نفری بود که به محلی برای رفت و آمد اشراف تبدیل شده بود. افزون بر این، ساختمان گراند هتل دارای نمای تقریباً گسترده ای به سمت خیابان لاله زار بوده که در حال حاضر تنها بخش اندکی از آن باقی مانده است (کمجان، ۱۳۹۵). بی شک احداث گراند هتل ادامه اقدامات تجدید گرایانه و مدرنی بود که از مدت‌ها پیش در دوره ناصری در خیابان لاله‌زار شکل گرفته بود. لذا با احداث این بنا کاروانسراهای بزرگ تهران به تدریج از صفحات روزگار محو شدند و پایتخت صاحب هتلی بزرگ و فرنگی‌مآب شد (پور حسن، ۱۳۸۸).

الف) کاروانسرای زیره

در چهل کیلومتری جاده قدیم کاشان به نطنز، دومین کاروانسرای مدور ایران و متعلق به اوایل دوره قاجاریه قرار دارد که متأسفانه تخریب شده است. طرح آن از بیرون دایره شکل و از درون دوازده ضلعی است **جدول شماره ۴ (پیرنیا ۱۳۹۶: ۳۳۲)**.

ب) مهمانخانه بزرگ قزوین

مهمانخانه بزرگ قزوین مربوط به اواخر دوره قاجار است و با توان اثرگذاری و اثرپذیری نسیم‌های فرهنگی و تجربی بر پیکره‌های معماری ایران، حیات تفکر معمارانه آن دوران را بازگو می‌کند (بشارت، کشاورزی، ۱۳۹۳). بانی احداث مهمانخانه ناصرالدین‌شاه بود. این مهمانخانه، دارای بنایی دو اشکوبه و دارای ۱۸ اتاق برای اقامت و پذیرایی از مسافران بود و به واسطه وجود امکاناتی که برای نخستین بار در اقامتگاه‌های ایران به وجود آمد، اولین هتل مدرن ایران به شمار می‌رفت که با الگوبرداری از هتل‌های فرنگی، مبلمان و تجهیزات رفاهی داشت و این مهم‌ترین ویژگی مهمانخانه و تفاوت آن با بناهای مشابه گذشته بود که با الگوبرداری از اروپا شکل گرفته بود **جدول شماره ۵ (محمدمرادی، پرهیزگاری، ۱۳۹۲)**.

• دوران پهلوی:

در دوران پهلوی بناها و فضاهای اقامتی شکل تازه‌ای به خود گرفت. در این دوره با پیشرفت صنعت حمل و نقل، ساخت راه آهن و ورود هواپیما، کشور ایران مورد توجه و استقبال بسیاری زیادی از طرف گردشگران خارجی قرار گرفت. همچنین سهولت حمل و نقل در داخل کشور باعث افزایش سفرهای داخلی شد. همه این امور منجر به ساختن هتل‌های

شاهین‌شهر-میمه روستای مورچه‌خورت و در کیلومتر ۵۰ جاده اصفهان - دلیجان قرار دارد **جدول شماره ۲۶ (هاشمی نسب و همکاران، ۲۰۱۵)**.

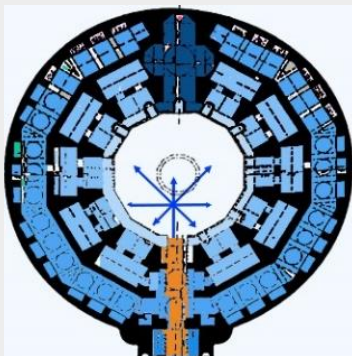
ب) هتل عباسی

نخستین تجربه اصفهان در تبدیل کاروانسراها به تأسیسات گردشگری، کاروان سرای مادرشاه بود که آن را شاه سلطان حسین برای وقف مدرسه چهارباغ ساخت. شورای عالی جهانگردی در سال ۱۳۳۶ پس از بررسی موقعیت کاروان سرای مادرشاه و نزدیکی آن به مجموعه آثار میدان نقش جهان، تصمیم گرفت که کاروان سرای مخروبه مادرشاه را با حفظ معماری صفوی مرمت کند و کاربری آن را به یک هتل باشکوه تغییر دهد (بختیاری، ۱۴۰۰). این مهمانسرا شامل چهار طبقه به علاوه ۶-ی یک طبقه زیرزمین می‌باشد که قدمت دو طبقه آن به عصر صفوی و بقیه به دوران پهلوی دوم بازمی‌گردد **جدول شماره ۳۶**.

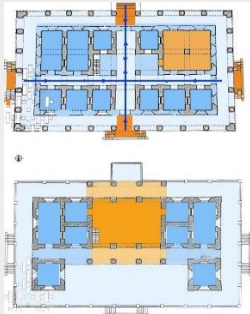
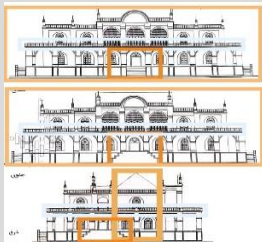
• دوران قاجاریه:

به دلیل سفرهای متعدد اروپاییان به ایران در زمان فتحعلی شاه قاجار و ساخت راه‌های جدید، کاروانسراهایی که رو به خرابی و ویرانی نهادند، مرمت شدند و در نواحی مختلف، اقامتگاه‌های جدید احداث گردید. همچنین با ورود اتومبیل به ایران در دوره مظفرالدین شاه قاجار صنعت توریسم و گردشگری توسعه بیشتری پیدا کرد. در حکومت احمدشاه اولین مهمانخانه‌ها و هتلها به سبک جدید در ایران افتتاح شد. که از آن جمله می‌توان مهمانخانه قزوین و هتل فرانسه در تهران را نام برد (آذری، ۱۳۹۵). همزمان با مهاجرت گسترده اروپاییان به ایران فرهنگ جدید اروپایی و فرنگی از جمله هتلداری در ایران رایج شد. اندک‌اندک هتل‌های دیگری در ایران افتتاح شد که نام تعدادی از آنها به یادگار باقی مانده است: هتل فرمانفرما در اسلامبول، مهمانخانه اقتصاد، هتل گریگور، کوکب شهر، اورینتال، هتل طومانیانس و گراند هتل (فراهانی، ۱۳۹۱). گراند هتل در اواخر دوره قاجار در خیابان لاله زار تهران توسط یک تاجر ارمنی به نام "باقراف" در زمین فتحعلیشاه قاجار ساخته شد. احتمالاً تاریخ ساخت و آماده سازی آن به زمان‌های مقارن با تاجگذاری سلطان احمدشاه قاجار (۲۸ تیرماه ۱۲۹۲ ه.ش) برمی‌گردد. درخصوص کالبد و نقشه بنا، ذکر شده که هتل دارای اتاق‌هایی بوده که حول یک حیاط مرکزی شکل گرفته‌اند و دارای یک ورودی، یک

جدول شماره ۴) بررسی مفاهیم حریم و خلوت در کاروانسرای زیره.

ردیف	کاروانسرای زیره (قاجاریه)	
۱	 حریم و خلوت در پلان	ورود به کاروانسرا با عبور از هشتی بنا به صورت حیاط مرکزی هر ایوانچه حجره‌ای در پشت خود دارد لایه دوم، حجره‌ها و در لایه سوم اصطبل‌ها قرار دارند و لایه‌بندی موجب حفظ حریم شنیداری اتاق‌های خصوصی می‌شده‌است سلسله مراتب ورود به هر قسمت از این کاروانسرا به صورت تدریجی موجب حفظ حریم دیداری و شنیداری میشود در طرفین ورودی، دو اتاق نگهبانان کاروانسرا برای حفظ امنیت و محرمیت بازرگانان تعبیه شده است ایجاد حیاط اندرونی برای حفظ محرمیت و ایجاد حریم شنیداری
۲	 در تراز و مقطع	دروازه ورودی کاروانسرا همچون دژی محکم حس امنیت را القا می‌کند در طرفین ورودی، دو اتاق نگهبانان کاروانسرا برای حفظ امنیت و محرمیت بازرگانان تعبیه شده است

جدول شماره ۵) بررسی مفاهیم حریم و خلوت در مهمانخانه قزوین.

ردیف	مهمانخانه قزوین (قاجاریه)	
۱	 حریم و خلوت در پلان	ورود به بنا از چهار سمت شمال و جنوب به عنوان ورودی اصلی و از سمت شرق و غرب ورودی فرعی می‌باشد معماری مهمانسرا به صورت کوشکی و حیاط مهمانسرا برونگرا و دارای دو محور اصلی عمود برهم می‌باشد یک عمارت مستقل بر روی صفه‌ای به ارتفاع ۲ متر در شمال مهمانخانه با منظرعالی به سمت حیاط و باغچه وجود دارد که اعیانی‌ترین بخش و محل سکونت افراد سلطنتی و عالی‌رتبه بوده‌است. همه‌ی حجره‌ها به رواق دسترسی مستقیم دارند و در اشکوب فوقانی رواق تبدیل به ایوان روباز شده‌است در اشکوب فوقانی فضای ستوندار به عنوان فضای خدماتی و در نزدیکی سالن مرکزی قرار دارد
۲	 حریم و خلوت در نما و مقطع	در اشکوب فوقانی اتاق‌ها مشرف به فضای ایوان پایین بوده‌اند حیاط مجموعه به صورت برونگرا بوده و همه‌ی حجره‌ها به رواق دسترسی مستقیم دارند و در اشکوب فوقانی رواق تبدیل به ایوان روباز شده‌است تمامی اتاق‌های مهمانسرا، پنجره‌های مشبک رو به خارج دارند که با توجه به سایه‌اندازی رواق باعث گردید، دید و نور بیشتری به فضای داخل داشته‌باشند ورودی عملکردی بنا در ضلع جنوبی و در راستای محور کالسکه قرار دارد و ورودی تشریفاتی بنا به لحاظ طرح پلکان و مسقف بودن شاخص بوده و در ضلع شمالی قرار دارد. ورودی از محرمیت کمی برخوردار است. عمارت مستقل داخل حیاطی و بر روی صفه‌ای به ارتفاع ۲ متر در شمال مهمانخانه دید مستقیم به فضاهای باز دارد.

بر اقامتگاه های عمومی، اقامتگاه های خصوصی نیز ایجاد شدند. همچنین نوع متفاوت تری از اقامتگاه های عمومی به صورت اردوگاه ها یا خوابگاه های عمومی شکل گرفتند (اژدری، ۱۳۹۵). امروزه در بررسی تعداد اندکی از نمونه های معاصر شاهد توجه به معماری ایرانی و بازگشت به اصول آن در فضاهای اقامتی هستیم.

الف) هتل داریوش

هتل پنج ستاره در جزیره کیش است. این هتل، با الهام از سبیل های ایران باستان ساخته شده است. استفاده از المان های تاریخی و به کار بردن موتیف های ایرانی مربوط به دوران هخامنشی از ویژگی های این هتل است. این هتل ۱۶۸ اتاقه، در سال ۱۳۸۲ فعالیت خود را شروع کرده و آن را به عنوان موزه کیش می شناسند (<https://fa.wikipedia.org>). چیدمان اتاق ها از سازماندهی خطی و یونیت های تکراری برخوردار است **جدول شماره ۸**.

ب) مهمان خانه قائلی اصفهان

این پروژه در خیابان سنبلستان اصفهان یک ویرانه متروکه بود که برای تخریب و بازسازی در سال ۱۳۹۴ خریداری و بازسازی شد. بنا از دو بخش در جهت شرقی- غربی تشکیل شده بود که توسط حیاطی در مرکز از یکدیگر جدا می شدند. دو طبقه در بخش غربی و یک طبقه در بخش شرقی. چهار اتاق آن در بخش بلندتر بر روی هم قرار داشتند و دسترسی به آن ها بعد از حیاط از طریق راهرو و پله ای مستقیم به طبقه بالا میسر می شد **جدول شماره ۹**. فضایی جهت تعامل و همنشینی میزبان و مهمان، تعامل انسان با انسان و انسان با فضا. (<https://roag.ir/>)

پ) هتل سنگ سیاه

پروژه بوتیک هتل سنگ سیاه با موضوع احداث اقامتگاه سنتی در بافت تاریخی شیراز محله سنگ سیاه، به مساحت عرصه ۵۶۰ مترمربع، مابین و در همسایگی پنج بنای ثبت ملی از دوره های تاریخی ایلخانی، زندیه، قاجاریه و پهلوی بر اساس مجوزها و ضوابط سازمان میراث فرهنگی و گردشگری در طی سال های ۱۳۹۶ تا ۱۳۹۹ بناگردید **جدول شماره ۱۰**. (<https://www.caoi.ir/fa/>)

بین المللی در دوران پهلوی دوم گشت. هتل نقش جهان، اولین هتل اصفهان بود که در مقابل مدرسه چهارباغ بنا گردید و نقش مهمی در اقامت مسافران داشت (اژدری، ۱۳۹۵). مهمانخانه امریک که در سال ۱۳۰۷ توسط "تونی هوانسیان" عکاس نامی اصفهان در ضلع غربی چهارباغ ساخته شد که بیشتر میزبان هت های رسمی و سیاحان خارجی بود و در دهه اول سلطنت پهلوی تنها هتل مدرن استان اصفهان به شمار می آمد (بختیاری، ۱۴۰۰). در سال ۱۳۱۴ هجری خورشیدی "هتل فردوسی" توسط سازمان بلدیه تهران در خیابان فردوسی افتتاح شد. پایه و اساس اصلی صنعت هتل داری جدید ایران نیز از همین تاریخ پی ریزی گشت (اژدری، ۱۳۹۵).

الف) هتل داد

هتل داد یادگاری نود ساله است که در مرکز تاریخی شهر ۳۰۰۰ ساله یزد در قلب بافت قدیم قرار دارد. بنگاه باربری که در سال ۱۳۰۷ هجری شمسی در مرکز تاریخی شهر یزد بنا شد، سال ها به عنوان اقامتگاه موقت مورد استفاده بود در سال ۱۳۸۰ با حفظ هویت تاریخی مرمت و بازسازی شد و در نتیجه شاهد یک هتل کلاسیک ایرانی- یزدی هستیم که سنت و مدرنیته را تلفیق کرده است **جدول شماره ۶ (حکاکی و همکاران، ۱۳۹۴)**.

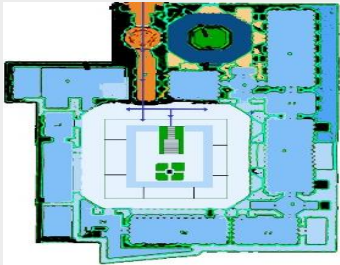
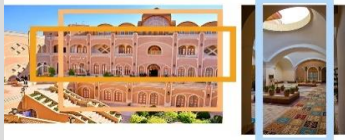
ب) هتل لاله

این بنا را معمار مدرنیست ایرانی وارطان هوانسیان در شرق خیابان لاله زار نو بین خیابان هدایت و کوچه صفامنش تهران ساخته است. وارطان که کیفیت ساختمان هایش را در سادگی جست وجو می کرد از مصالحی که مظهر معماری نو باشد استفاده می کرد از جمله بتن موزاییک درجا آجر قرمز و... ایوان های وسیع در طبقات فوقانی و خط افقی بالای پنجره ها است **جدول شماره ۷**. این هتل بین سال های ۱۳۲۰ تا ۱۳۲۴ افتتاح شده است (<https://www.caoi.ir/fa/>).

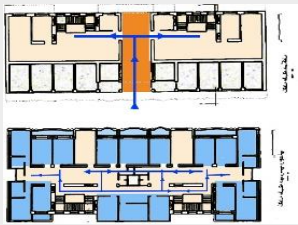
• دوره معاصر:

در دوران معاصر روند تغییر اقامتگاه ها شکل تازه تری به خود گرفت، هتل های جدید و معتبر با سرعت شروع به کار کردند، هتلداری زنجیره ای و ساخت هتل ها در نزدیکی فرودگاه ها، هتل هایی برای اجلاس، هتل های بیمارستانی، هتل های تفریحی، هتلداری روستایی و ... مطرح شد. در این دوران علاوه

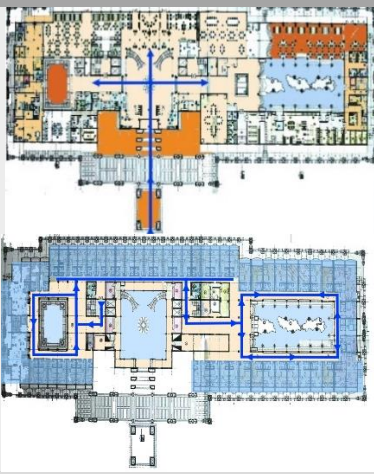
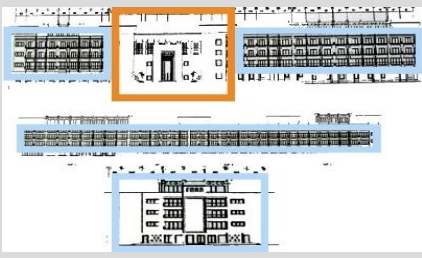
جدول شماره ۶) بررسی مفاهیم حریم و خلوت در هتل داد.

ردیف	هتل داد (پهلوی اول)	حریم و خلوت در پلان
۱		فضای هشتی یا کریاس در ورودی بنا برای حفظ حریمیت اهالی حس آرامش و امنیت در حیاط درونگرای این هتل بیشتر اتاق‌ها در این هتل ایوانچه یا حیاط کوچک مخصوص به خود دارند که اصل حریمیت را برای هر اتاق حفظ می‌کند ورود تدریجی به هتل با سلسله مراتب غیرمستقیم موجب حفظ حریم دیداری و شنیداری اتاق‌های خصوصی می‌شده است حیاط اندرونی و ایجاد حریم شنیداری جانمایی مطبخ به دور از اتاق‌های پذیرایی و در کنار حیاط اندرونی هم برای فیلتر هوا و هم برای حفظ حریم زنان مطبخ
۲		در گوشه‌های پلان اتاق‌ها حیاط کوچک مخصوص به خود دارند دیوارهای بلند هتل مانند یک دژ از داخل هتل مراقبت می‌کنند و حس حریمیت را تداعی می‌کند تمامی اتاق‌های هتل داد یزد، پنجره‌های مشبک رو به حیاط دارند که هم حریمیت را حفظ می‌کنند و هم نوردهی به فضای داخل را انجام می‌دهند

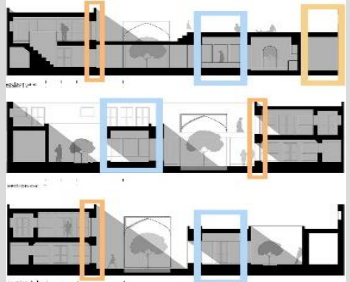
جدول شماره ۷) بررسی مفاهیم حریم و خلوت در هتل لاله.

ردیف	هتل لاله (پهلوی دوم)	حریم و خلوت در پلان
۱		پس از ورود به بنا عبور از سرسرا به عنوان هشتی هر اتاق بالکن مخصوص به خود را داراست طبقات این بنا اتاق‌ها در دوسوی راهروها قرار دارند. سلسله مراتب ورود به صورت تدریجی دهانه وسطی دسترسی به طبقات، زیرزمین و حیاط را میسر می‌سازد. اتاق‌ها با دو راه‌پله مجزا ارتباطی عمودی با هم پیدا می‌کنند که تا حدودی حریمیت را حفظ می‌کنند
۲		اتاق‌های دارای بالکن‌های جداگانه هستند که هم نوردهی اتاق را تامین می‌کنند و هم دید مستقیم از خیابان به اتاق را از طریق این واسطه جلوگیری می‌کند.

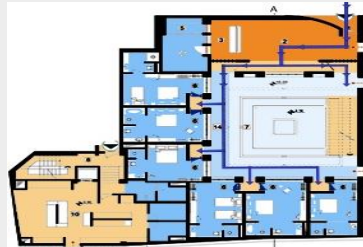
جدول شماره ۸) بررسی مفاهیم حریم و خلوت در هتل داریوش.

هتل داریوش (معاصر)		ردیف
پس از ورود به بنا و عبور از دروازه ورودی دسترسی به قسمت پذیرش و لابی مجلل، سلسله مراتب ورود به بنا کامل نیست تقسیم‌بندی فضایی: رستوران آتنا و صبحانه‌خوری در طبقه همکف آشپزخانه در کنار فضای رستوران گشودگی فضای میانی: دهانه وسطی دسترسی به طبقات، و ارتباطات عمودی را میسر می‌کند ویدی با فضای سبز که از طبقات مشرفیت دارد طبقات این بنا اتاق‌ها در دوسوی راهروها قرار دارند. سلسله مراتب ورود به صورت تدریجی		۱
		حریم و خلوت در پلان
اتاق‌های دارای بالکن‌های جداگانه هستند که هم نوردهی اتاق را تامین می‌کند و هم دید مستقیم از خیابان به اتاق را از طریق این واسطه جلوگیری می‌کند. دروازه مجلل ورودی		۲
		حریم و خلوت در نما و مقطع

جدول شماره ۹) بررسی مفاهیم حریم و خلوت در مهمانخانه‌قائلی.

مهمانخانه قائلی (معاصر)		ردیف
فضای تقسیم (همچون هشتی) در ورودی برای حریمیت و ورود غیرمستقیم به فضا ساختار بنا به صورت حیاط مرکزی و درونی ایجاد فضای نیمه‌باز (ایوان) برای اتاق‌ها به صورت جداگانه برای حفظ حریمیت اتاق‌ها سلسله مراتب ورود به فضای داخلی هتل به صورت تدریجی برای حفظ حریمیت درونی ایجاد حیاط اندرونی به صورت جداگانه برای حفظ حریمیت و ایجاد حریم شنیداری جانمایی آشپزخانه به دور از اتاق‌های پذیرایی و در کنار حیاط اندرونی ایجاد فضای نیمه‌باز (ایوان) و حیاط اندرونی برای اتاق‌ها به صورت جداگانه برای حفظ حریمیت اتاق‌ها جانمایی آشپزخانه به دور از اتاق‌های پذیرایی و در کنار حیاط اندرونی هم برای فیلتر هوا و هم برای حفظ حریم استفاده از بازشوهای اندک و کوچک و همچنین رو به فضای درونی در این هتل		۱
		حریم و خلوت در پلان
		۲
		حریم و خلوت در نما و مقطع

جدول شماره ۱۰) بررسی مفاهیم حریم و خلوت در هتل سنگ‌سیاه

هتل سنگ سیاه (معاصر)		ردیف
انحنای ملایم فرم ورودی تلاشی است برای دعوت میهمانان به مرکز بنای درونگرا. فضای لابی و پذیرش (به عنوان هشتی) بنا، براساس الگوی حیاط میانی بیشتر اتاق‌ها در این هتل ایوانچه مخصوص به خود دارند که اصل محرمیت را برای هر اتاق حفظ می‌کند سلسله مراتب ورود به فضاهای داخلی به صورت تدریجی: با گذر مارپیچ قیفی شکل که هم دسترسی های داخلی و هم پیش‌بینی های گسترش آینده را در ترازهای مختلف مهیا می‌سازد ایجاد فضاهای تقسیم و بینابین برای محرمیت فضاهای اقامتی جاگذاری آشپزخانه و رستوران با دسترسی جداگانه و به دوراز فضاهای اقامتی	 حریم و خلوت در پلان	۱
		۲
		۳
		۴
		۵
		۶
		۷
ایجاد ایوانچه های جداگانه خط آسمان براساس همجواری با بناهای اطراف به ویژه مسجد تاریخی میرزا هادی تمامی بازشوها رو به درون و استفاده از آجر و درب و پنجره های مشبک برای حفظ حریم	 حریم و خلوت در مقطع	

یافته‌های تحقیق

بر اساس مطالعات انجام شده در بنای اقامتی قبل از اسلام حریم و خلوت در انواع آن به طور کامل مورد توجه نبوده است. کاروانسرای دیر گچین از طریق ایجاد سلسله مراتب، دارای حریم دسترسی است و حجره‌های کاروانسرا با بازشوهای کوچک و اندک و نصب پرده‌ها در مقابل ایوانچه‌ها حریم بصری داشته است. مساله حریم و خلوت در بناهای اقامتی پس از اسلام بیشتر مورد توجه بوده است. تحلیل بناهای اقامتی دوره صفویه بیانگر این مساله هستند.

در کاروانسرای مادرشاه پیروی از سلسله مراتب ورود به فضا به صورت غیرمستقیم و تدریجی و سلسله مراتب دسترسی به فضا با ایجاد بازشوهای کوچک و اندک در نمای حجره‌ها و ایجاد فیلتر برای انتقال از یک حوزه به حوزه‌های دیگر باعث حفظ حریم شده است. اصول طراحی در هتل عباسی به خوبی گویای حفظ حریم و خلوت در موارد زیر است. هشتی به عنوان نخستین لایه محرمیت عمومی، طراحی چهار ایوانی، حیاط مرکزی و درونگرایی به عنوان عنصر اصلی محرمیت، ورود به فضای هتل به صورت غیرمستقیم و فرایند تدریجی برای حفظ

حریم حجره‌ها و همچنین لایه‌بندی‌های صورت گرفته برای ورود به حجره‌ها باعث ایجاد حریم صوتی، بصری و در نتیجه روانی شده است، همچنین وجود پاسدارخانه هم در قسمت ورودی و هم در حیاط اصلی برای کشیک نگهبانان از کاروانسرا برای تامین امنیت و حفظ حریم، جانمایی مطبخ به دور از اتاق های پذیرایی و در کنار حیاط اندرونی هم برای فیلتر هوا و هم برای حفظ حریم زنان مطبخ و استفاده از درب و پنجره‌های مشبک که علاوه بر روشنایی اصل محرمیت را حفظ می‌کردند. کاروانسرای زیره به عنوان نمونه در دوره قاجاریه مورد بررسی قرار گرفت. در این نمونه با توجه به عبور از هشتی در بدو ورود، ایجاد سلسله مراتب ورود به صورت تدریجی، حفظ امنیت و محرمیت در پلان و نمای ورودی با ایجاد اتاق‌های نگهبانی، حضور حیاط مرکزی، حیاط اندرونی و ایوانچه و اصطبل در لایه‌های طراحی پلان حفظ حریم و خلوت مورد توجه بوده است. در اوایل دوره قاجار شاهد حضور اصول معماری ایرانی در طرح هتل‌ها هستیم. کاروانسرای زیره با حضور سلسله‌مراتب و ایجاد فضاهای بینابین در حفظ حریم مشابه نمونه‌های دوره صفوی است. اما به مرور زمان و شکل‌گیری فرهنگ فرنگی مآب شاهد ایجاد هتل‌هایی به سبک

فضا، ایجاد فضاهای بینابین، سلسله مراتب با ایجاد راهروهای طویل در حفظ حریم و خلوت فضاهای خصوصی چندان موفق نبوده است.

پروژه مهمان خانه قائلی به عنوان پروژه مرمت شده در دوران معاصر به کاربری اقامت موقت اختصاص داده شد. در هنگام مرمت و تغییر کاربری اصول حفظ حریم و خلوت مانند سلسله مراتب ورود و دسترسی، حیاط مرکزی و اندرونی، ایجاد فضاهای نیمه باز، نمای بیرونی بسته و دید محدود به خارج بنا، مورد توجه بوده است. **هتل سنگ سیاه** از بناهای ساخته شده در دوران معاصر است که از نمونه‌های دوره صفوی الگو برداری شده است. استفاده از فرم درونگرا، حفظ سلسله مراتب ورود و دسترسی به فضا، ایجاد بازشوها به فضای داخل، پنجره‌های مشبک از موارد حفظ حریم و خلوت در این بنای معاصر است.

نتیجه تحقیق

امروزه به جنبه‌های کمی فضاهای اقامتی بسیار بیشتر از جنبه‌های کیفی فضاها توجه می‌شود، نتیجتاً کاربران فضا از احساس آرامش روانی کمتری برخوردار هستند. فضاهای بی‌حد و مرز باعث خدشه دار شدن آرامش، آسایش و حس قلمرو افراد و ایجاد ارتباطات فضایی ناخواسته می‌شوند. تمایل افراد در فضا برای ارتباط با یکدیگر در گستره‌ای از نزدیکی، همراهی و همسایگی تا دوری گزیدن، توجه نکردن و نادیده گرفتن تعریف می‌شود. این تنوع ارتباطات در طراحی فضا بسیار حائز اهمیت است. از مفاهیم بنیادین در معماری می‌توان به مفهوم حریم و خلوت اشاره کرد. بر اساس مطالعات انجام شده، در پاسخ به سوال پژوهش مشخص شد که تحولات ایران در ادوار تاریخی مختلف، تحت تأثیر تحولات اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی مذهبی هر دوره موجب افزایش ارتباطات داخلی و خارجی و توسعه راه‌ها، پیشرفت صنعت حمل و نقل در طی زمان و گسترش کاروان‌های تجاری و مسافری بوده است. این موارد تأثیر مستقیم بر تغییرات کالبدی تأسیسات اقامتی و رفاهی در ادوار مختلف داشته است، آنچه از مطالعات منتج شد نشان داد که تحولات اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی مذهبی تأثیر مستقیم بر حفظ حریم و خلوت بناهای اقامتی داشته است.

بر اساس دسته‌بندی و تحلیل داده‌ها مشخص شد که قبل از

اروپایی در تهران و دیگر شهرهای ایران هستیم. **مهمانخانه قزوین** که در اواخر دوره قاجاریه ساخته شد، آغازگر معماری نوین متأثر از مفاهیم و عناصر معماری فرنگی بود. توجه به معماری مهمانسرا به صورت کوشکی و برونگرا بوده که در چهار طرف دارای نمای باز به سوی طبیعت باغ اطرافش است. اتاق‌ها در طبقات پایین به رواق و در طبقات بالا به ایوان‌های روباز دسترسی دارند. اشراف فضاها نسبت به هم زیاد است. دید به فضاهای خصوصی تنها از طریق پنجره‌های مشبک محدود شده است. تعدد ورودی‌ها فضاها را داخلی و بیرون را افزایش داده و ورودی ضلع جنوبی، مجلل و رو به فضای باز گشوده شده است. در دوران پهلوی با حضور گردشگران خارجی شاهد ایجاد هتل‌های بین‌المللی هستیم.

هتل داد به عنوان نمونه طراحی شده در دوران پهلوی است که اگرچه الگو گرفته از بناهای اقامتی صفوی است اما در بعضی قسمت‌ها حفظ حریم و خلوت به خوبی رعایت نشده است. به طور مثال می‌توان به بازشو پنجره اتاق‌های مستقر در گودال باغچه به صورت مستقیم به بیرون و بعضی از نمونه‌های سیرکولاسیون عمودی داخل حیاط‌ها با ایجاد اشراف به داخل فضاهای خصوصی اقامتی اشاره کرد. **هتل لاله** نمونه بررسی شده در دوران پهلوی دوم است. ورودی اصلی به بنا از سلسله مراتب قوی برخوردار نیست. طراحی پلان از فرم حیاط مرکزی و تفکیک اندرونی و بیرونی به فرم‌های خطی تغییر شکل داده است، ورودی اتاق‌ها با کمترین کنترل دید، در دو سوی راهرو قرار گرفته‌اند و در کل در طراحی پلان و نما تمهیدات کمی برای حفظ حریم دسترسی و حریم بصری بکار رفته است. طراحی **هتل داریوش** که در سال ۱۳۸۲ مورد بهره‌برداری واقع شده است، مبین این نکته است که با توجه به تنوع مراجعین و تنوع فعالیت‌ها از قبیل اقامت مهمانان، برگزاری سمینارها و مراسم، صرف غذا و ایجاد امکانات تفریحی و ورزشی، بیشتر ایجاد فضاهای متنوع مد نظر بوده است. این هتل با فضاها، مبلمان و تزیینات مجلل در ظاهر یادآور معماری هخامنشی است. اما از نظر اصول طراحی، لایه‌بندی فضا، ایجاد فضاهای بینابین، سلسله مراتب با ایجاد راهروهای طویل در حفظ حریم و خلوت فضاهای خصوصی چندان موفق نبوده است. با فضاها، مبلمان و تزیینات مجلل در ظاهر یادآور معماری هخامنشی است. اما از نظر اصول طراحی، لایه‌بندی

سفرهای داخلی و خارجی و ساخت هتل‌های بین‌المللی در دوره پهلوی دوم با تحولات بسیاری همراه بود که تأثیر بر کمرنگ‌تر شدن حفظ حریم و خلوت در کالبد معماری بناها با توجه به رواج معماری غربی داشت.

بناهای اقامتی که در دوره معاصر با پلان خطی و مدرن طراحی شده‌اند در ایجاد حس حریم روانی چندان موفق نبوده‌اند. اخیراً توجه طراحان و معماران به حفظ اصول معماری ایرانی در بناهای اقامتی با توجه به اصل درون‌گرای و حفظ سلسله‌مراتب، لایه‌بندی در پلان و حفظ فضای بینابین در ایجاد حریم روانی بی‌تأثیر نبوده‌است **جدول شماره ۱۱**.

اسلام در معماری ایران حفظ حریم و خلوت مطرح بوده‌است. پس از اسلام ایجاد حریم و خلوت در ساخت بناها با اندیشه ایرانی اسلامی رو به توسعه گذاشت. چنانچه در نمونه‌های انتخاب شده مشخص شد، بیشترین اصول کالبدی مربوط به حفظ حریم و خلوت و نتیجتاً حفظ حریم روانی در دوران صفوی شکل گرفته‌است. در دوران قاجاریه سفرهای متعدد مسافران اروپایی همچنین ورود اتومبیل به ایران صنعت توریسم و گردشگری توسعه یافت و مهمانخانه‌ها و هتل‌ها با الهام از معماری غرب شکل گرفتند و به تدریج اصول کالبدی حفظ حریم و خلوت در طراحی اقامتگاه‌ها کمرنگ شد. شکل‌گیری بناها و اقامتگاه‌ها به دلیل توسعه روز افزون

جدول شماره ۱۱) نتایج مفاهیم حریم و خلوت در نمونه‌های بررسی شده.

ردیف	عنوان	سلسله مراتب	فضای بینابین	نتایج حفظ حریم	حریم روانی
				دسترسی بصری	صوتی
۱	کاروانسرای دیرگچین	- پیروی از سلسله مراتب ورود به فضا - ایجاد مرتبه‌بندی در دسترسی‌ها	- تأمین انتقال از یک حوزه به حوزه دیگر - جلوگیری از ورود یک‌باره به فضا	✓ حدودی تا	-
۲	کاروانسرای مادرشاه شاهین‌شهر	- پیروی از سلسله مراتب ورود به فضا - ایجاد مرتبه‌بندی در دسترسی‌ها - تعیین حد و حریم فضاها و عناصر ارتباطی	- تأمین انتقال از یک حوزه به حوزه دیگر - جلوگیری از ورود یک‌باره به فضا - دستیابی به آمادگی روانی و فیزیکی مطلوب	✓ حدودی تا	-
۳	هتل عباسی	- پیروی از سلسله مراتب ورود به فضا - ایجاد مرتبه‌بندی در دسترسی‌ها - تعیین حد و حریم فضاها و عناصر ارتباطی	- تأمین انتقال از یک حوزه به حوزه دیگر - جلوگیری از ورود یک‌باره به فضا - دستیابی به آمادگی روانی و فیزیکی مطلوب	✓ حدودی تا	✓
۴	کاروانسرای زیره	- پیروی از سلسله مراتب ورود به فضا - ایجاد مرتبه‌بندی در دسترسی‌ها	- تأمین انتقال از یک حوزه به حوزه دیگر - جلوگیری از ورود یک‌باره به فضا - دستیابی به آمادگی روانی و فیزیکی مطلوب	✓ حدودی تا	✓
۵	مهمانخانه قزوین	- عدم مراتب ورود به فضا - عدم مرتبه‌بندی در دسترسی‌ها - عدم حد و حریم فضاها و عناصر ارتباطی	- ورود یک‌باره به فضا - عدم دستیابی به آمادگی روانی و فیزیکی مطلوب	- حدودی تا	- حدودی تا
۶	هتل داد	- پیروی از سلسله مراتب ورود به فضا - ایجاد مرتبه‌بندی در دسترسی‌ها	- جلوگیری از ورود یک‌باره به فضا تا حدودی - دستیابی به آمادگی روانی و فیزیکی مطلوب	✓ حدودی تا	- حدودی تا
۷	هتل لاله	- ایجاد مرتبه‌بندی در دسترسی‌ها - عدم تعیین حد و حریم فضاها و عناصر	- تأمین انتقال از یک حوزه به حوزه دیگر - عدم دستیابی به آمادگی روانی و فیزیکی مطلوب	تا حدودی	- حدودی
۸	هتل داریوش	- تا حدودی ایجاد مرتبه‌بندی در دسترسی‌ها	- عدم تأمین انتقال از یک حوزه به حوزه دیگر	تا حدودی	-
۹	مهمانخانه‌ی قائلی	- پیروی از سلسله مراتب ورود به فضا - تعیین حد و حریم فضاها و عناصر ارتباطی	- تأمین انتقال از یک حوزه به حوزه دیگر - جلوگیری از ورود یک‌باره به فضا	✓ حدودی تا	-
۱۰	هتل سنگ سیاه	- پیروی از سلسله مراتب ورود به فضا - تعیین حد و حریم فضاها و عناصر ارتباطی	- تأمین انتقال از یک حوزه به حوزه دیگر - عدم دستیابی به آمادگی روانی و فیزیکی مطلوب	✓ حدودی تا	- حدودی تا

پورحسن، نیایش، ۱۳۸۸، یادگاری متروک از روزگار پر شکوه تئاتر لاته زار، ماهنامه نمایش، سال یازدهم شماره ۱۲۱ (پیاپی ۱۲۲، مهر و آبان ۱۳۸۸)، ۲۶-۳۳.

پیرنیا، محمدکریم، (۱۳۹۶). آشنایی با معماری اسلامی ایران، تهران: سروش دانش.

حسینی جواد، میراحسان و نیک فال آذر، سارا، (۱۳۹۴). باز شناسی فرهنگ محرمیت و تاثیر آن بر کالبد معماری، کنفرانس بین المللی پژوهش در علوم و تکنولوژی، صص ۱۱-۱.

حکاکی، سیدمسعود، سعیداردکانی، سعیدرضائی، انیسه، صدقی، اکرم و کنجکاومنفرد، امیررضا، (۱۳۹۴). تعیین کارائی و اولویت بندی هتل ها با روش تحلیل پوششی داده ها و تحلیل رابطه خاکستری، مجله جغرافیا و توسعه فضای شهری، صص ۱۵۵-۱۴۶.

ریسی، شیما، (۱۳۹۹). طراحی مجموعه مسکونی در اصفهان با رویکرد حفظ جایگاه حریم شخصی با مطالعه معماری اسلامی در خانه های ایرانی، کارشناسی ارشد مهندسی معماری گرایش معماری، موسسه آموزش عالی علوم و فناوری سپاهان دانشکده فنی مهندسی.

صلواتی، عابد، (۱۳۹۷). آموزه های اخلاقی حریم خصوصی در قرآن و حدیث از دیدگاه اهل سنت، دکتری تخصصی دانشگاه کردستان دانشکده علوم انسانی.

طبائیان، م. سیر تحول فضاهای اقامتی در گذر زمان، مجله هنر معماری، ۱۳۸۸.

طیسی، محسن و فاضل نسب، فهیمه، (۱۳۹۱). بازشناسی نقش و تاثیر جریان های فکری عصر صفوی در شکل گیری ورودی مساجد مکتب اصفهان، نشریه علمی وزارت علوم، صص ۹۰-۸۱.

عالیانی، امیرحسین و رحمانی قصبه، محمد و ذاکریان، ملیحه، (۱۳۹۷)، سیر تحول و تاریخچه هتل در ایران، پنجمین همایش ملی مصالح ساختمانی و فناوری های نوین در عمران، معماری و شهرسازی، میبد، <https://civilica.com/doc/818199>

زیتون، عبدالرحیم، (۲۰۱۴). تاثیر فرهنگ و دین بر حریم خصوصی بصری.

علی آبادی، محمد، (۱۳۸۰). تاثیر فرهنگ اسلامی بر معماری خانه و محله، دکتری مرکز تحقیقات معماری و شهرسازی وزارت مسکن و شهرسازی تهران.

فرهمنند، جلال، ۱۳۹۱، یک سند از گراند هتل، ماهنامه بهارستان، ۸۲:۳.

کاکایی، فاطمه؛ مضطرزاده، حامد، (۱۴۰۰). تبیین سیر تحول درون گرایی در ساختار ورودی خانه های ایران در دوره قاجار و دوره پهلوی اول (مطالعه موردی: شهر شیراز)، نشریه معماری اقلیم گرم و خشک، صص ۱۷۵-۱۹۴.

کمجان، نسیم، ۱۳۹۵، بازشناسی الگوهای تزیینات آجری نمای تاریخی گراند هتل سابق، کنفرانس بین المللی فرهنگ، هنر و

اصولی که در جهت تقویت بنیان های حفظ حریم و خلوت در کالبد اقامتگاه های معاصر راهگشا هستند، عبارتند از:

- ایجاد فضای بینابین، برای کمک به درجه بندی و پیوستگی درونی عرصه ها و دسترسی مناسب و حفظ شده از یک حوزه به حوزه دیگر
- مکان یابی مناسب عرصه ها به تعیین قلمروها و ایجاد سلسله مراتب خاص کمک می کند.
- -تعریف حد و مرزها در فضا به شکل فیزیکی و بصری عامل نظم فضایی و ایجا حصارهای بصری و شنیداری و دسترسی می شود.
- -سلسله مراتب فضایی، کمک به ایجاد مرتبه بندی دسترسی ها، مشخص کردن حد و حریم فضاها و کمک به گذر تدریجی از فضایی به فضای دیگر می کند.
- توجه به فضاهای بینابین، سلسله مراتب کالبدی، مرزهای فضایی و عرصه بندی در حفظ و تقویت حریم و خلوت کالبدی مؤثر است.

فهرست منابع:

آلتمن، ایروین، (۱۳۸۲). محیط و رفتار اجتماعی، خلوت، فضای شخصی، قلمرو و ازدحام، ترجمه علی نمازیان، انتشارات دانشگاه شهید بهشتی تهران.

اردلان، نادر و بختیار، لاله، (۱۳۸۰). حس وحدت، ترجمه حمید شاهرخ، اصفهان: نشر خاک.

اژدری، محمود، ۱۳۹۵، از کاروانسرا تا هتل؛ حلقه گم شده آموزش طراحی معماری ایران، چهارمین کنگره بین المللی عمران، معماری و توسعه شهری، تهران، <https://civilica.com/doc/619151>

بابازاده سکویی، سولماز، طوفان، سحر و جمالی، سیروس، (۱۳۹۸). ارتقای بنیان های نظری مفهوم حریم در مسکن معاصر از منظر روانشناسی محیطی، نمونه موردی: برج مسکونی میلاد تبریز، نشریه باغ نظر، صص ۷۲-۶۱.

بختیاری، سمیه، (۱۴۰۰). تاسیسات جهانگردی استان اصفهان در دوره پهلوی، فصلنامه تاریخ اسلام و ایران. تهران. ۵۱:۳۱، ۷۲-۳۹.

بشارت، شرمین و کشاورزی، مجید، (۱۳۹۳). بررسی روند تحولات تاریخی در گراند هتل قزوین، فصلنامه علمی هنری اثر، شماره ۶۶. پژوهشگاه سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری، تهران.

پرهیزگاری، مهرداد، (۱۳۸۶). مهمانخانه بزرگ قزوین، روناس: سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری استان قزوین.

مرادی محمدی، اصغر و پرهیزگاری، مهرزاد، (۱۳۹۳). رویکردی به احیای مهمانخانه قاجاری قزوین. مطالعات معماری ایران. شماره ۳. ۵۵-۶۶.

منصوری، علی، (۱۳۸۹) حجاب و پوشیدگی در شهرسازی ایرانی-اسلامی نمونه پژوهش میدانی: بافت قدیم شهر شیراز، نشریه مسکن و محیط روستا، صص ۳۸-۴۹.

ناری قمی، مسعود، (۱۳۸۹). مطالعه‌ای معناشناختی در باب مفهوم درونگرایی در شهر اسلامی، نشریه هنرهای زیبا، صص ۸۱-۶۹.

نصراصفهانی، نفیسه، (۱۳۹۵). تبیین ساختار قلمرو در زندگی مسکونی آپارتمانی، سومین کنفرانس بین‌المللی پژوهش‌های نوین در عمران، معماری و شهرسازی برلین آلمان، صص ۱۷-۱.

نظری، فرهاد، (۱۳۸۶)، مروری بر مسافرخانه در تاریخ معماری ایران. گلستان هنر، ۳(۱): ۸۰-۹۰.

نقی‌زاده، محمد، (۱۳۸۷). شهر و معماری اسلامی، تجلیات و عینیات. اصفهان: مانی.

نوری، سحر و قربانی پارام، افشین، ۱۳۹۷، ورود مدرنیسم به ایران و تاثیر آن در تحول معماری کارون سرا به هتل، دومین کنفرانس ملی معماری، شهرسازی و جغرافیا، شیراز، <https://civilica.com/doc/757642>.

هاشمی‌نسب، سادات، فریدونی، فاطمه و ساعتی، نگین، (۱۳۹۴). بررسی طراحی اقلیمی کاروانسرای عباسی (مادرشاه) اصفهان، کنفرانس بین‌المللی عمران، معماری و زیرساخت‌های شهری تبریز.

یعقوبی، مرتضی، هرکیش، هیرو، (۱۳۹۳). نقش فضای بینابین در طراحی معماری، نهمین سمپوزیوم پیشرفت‌های علوم و تکنولوژی مشهد. همایش ملی معماری، شهرسازی و توسعه پایدار.

<https://www.caoi.ir/fa/projects/>. access:17 Mar
<https://fa.wikipedia.org>. access:02 May
<https://roag.ir/p/qaeli-guesthouse-in-isfahan>. access:15 Mar
<https://www.takbook.com/book/%D8%A7%D9%85%D8%A7%DA%A9%D9%86-%D8%A7%D9%82%D8%A7%D9%85%D8%AA%DB%8C/>. access:3Apr

معماری اسلامی، جزیره کیش، <https://civilica.com/doc/538021>.

کیوانلو، محسن و اسدی، مهدی، (۱۳۹۲). بررسی نقش هویت در سازماندهی و طراحی فضاهای مسکونی نمونه موردی، مجموعه‌های مسکونی در توسعه‌های حریم شهری بجنورد، مجموعه مقالات همایش ملی معماری، شهرسازی و توسعه پایدار با محوریت از معماری بومی تا شهر پایدار.

گروتز، یورگ کورت، (۱۳۹۳). زیبایی‌شناسی در معماری. کتاب آبان. تهران. نوبت ۱.

گیفورد، رابرت، (۱۳۷۸). روانشناسی محیط‌های مسکونی. نشریه معماری و فرهنگ. ترجمه وحید قبادیان. صص ۷۱.

لنگ، جان، (۱۳۹۴) آفرینش نظریه معماری نقش علوم رفتاری در طراحی محیط. مترجم: علیرضا عینی‌فر. تهران: دانشگاه تهران.

مبینی‌پور، نیره السادات، (۱۴۰۱). واکاوی تاثیر اندیشه‌های اسلام بر تعیین حریم فضایی معماری، جستار نامه فرهنگ و هنر اسلامی، صص ۳۸-۲۵.

مجتبوی، سیده مریم و اسدی، کیمیا، (۱۴۰۰). مقایسه تطبیقی خلوت فردی تا جمعی در مسکن سنتی و معاصر، نشریه فردوس هنر، صص ۱۲۳-۱۰۶.

محتشم، آرزو و حمزه‌نژاد، مهدی، (۱۳۹۴). تبیین ابعاد حریم در روابط فضاهای داخلی مسکن ایرانی-اسلامی، مجله صفه، صص ۶۶-۵۱.
محمودی، محمد مهدی و نیک مقدم، نیلوفر، (۱۳۸۶). خانه وارث خاطرات نسل‌ها، مجله آبادی. صص ۲۹-۲۴.

محمودی، مصطفی و پورفرج، اکبر، (۱۴۰۰). تبیین مؤلفه‌ها و شاخص‌های طراحی هتل مطابق با شریعت، نشریه پژوهش‌های معماری اسلامی. صص ۳۸-۲۱.

مسعود، محمد و گوهری نسب، انسیه، ۱۳۹۳، باز شناسی مفهوم کاروانسرا در گذر زمان، اولین کنفرانس ملی شهرسازی، مدیریت شهری و توسعه پایدار، تهران، <https://civilica.com/doc/361254>.

مشهدی، علی و محمدلو، سجاد، (۱۳۹۵) مطالعه تطبیقی مفهوم و معیار حق حریم خصوصی؛ رویکرد عرفی و فرهنگی، مرکز نشر آثار ملی پژوهش‌های حقوق تطبیقی. صص ۱۴۶-۱۲۵.

